

Udavačství jako sociální jednání

Případ hostinského Františka Policara

Jaromír Mrňka

Nadace Maxe Webera, Německý historický ústav Varšava, Pobočka Praha

Udávání za nacistické okupace je dosud značně kontroverzní fenomén. Ačkoliv na něj má velmi silný názor téměř každý, až na výjimky nebylo zatím odborně prostudováno. Kromě kapitoly v knize amerického historika Benjaminu Frommery o československé retribuci poskytl podrobnější vhled do praktik okupačního udávání zatím jen jeho polský kolega Piotr M. Majewski, který analyzoval spisy brněnského policejního ředitelství.¹ Případy udavačství nicméně představovaly jádro poválečné „národní očisty“. Před soudy tehdy podobnému obvinění čelily tisíce osob, z nichž stovky byly odsouzeny k dlouholetým trestům vězení, nebo dokonce na šibenici.

Není divu, že udavačství doposud tuzemská historiografie věnovala pozornost zpravidla v přímé souvislosti se studiem mimořádných lidových soudů v letech 1945 až 1948.² Kromě toho, že jejich spisy nabízejí stále nejucelenější archivní materiál pro studium tohoto fenoménu, jsou zároveň odrazem morálního znepokojení způsobeného bezprostřední zkušeností s nacismem. Udavačství je jak produktem nacistické okupace, tak poválečné justice. Jedno bez druhého

¹ FROMMER, Benjamin: *Národní očista: Retribuce v poválečném Československu*. Praha, Academia 2010; MAJEWSKI, Piotr Maciej: „Taky odplata na takovýho lumpa musí přijít...“: Udání a oznámení úřadům v okupovaném Brně v letech 1940–1941. In: *Slovanský přehled*, roč. 106, č. 2 (2020), s. 227–245.

² Viz BORÁK, Mečislav: *Spravedlnost podle dekretu: Retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*. Šenov u Ostravy, Tilia 1998, s. 223–235; JARKOVSKÁ, Lucie: *Odplata, či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy na Královéhradecku*. Praha, Prostor 2008, s. 223–237; RAPAVÁ, Ivana: *Mimořádný lidový soud v Mostě v letech 1945–1948*. Ústí nad Labem, Albis international 2010, s. 74–112.

nelze dostatečně pochopit. Poválečné morální odsouzení udavačství se dodnes propisuje do jeho vnímání jako synonyma národní zrady.³

Udavačství podle mě nelze vnímat jako jednoduchý příklad válečné kolaborace nebo oddanosti nacismu právě pro mnohost jeho podob a motivů, které k němu konkrétní aktéry vedly. Podobně nelze retribuční spisy považovat za prostý a věrný odraz okupační skutečnosti. V tomto článku chápu udavačství jako vzájemné sociální jednání ovládajících a ovládaných ve zvláštních podmínkách každodenního výkonu moci nacistického okupačního panství. Za takto stanovených podmínek analyzuji projevy „svéhlavosti“ konkrétních aktérů, kteří se v rozličných situacích snažili různě naplňovat své zájmy.

„Svéhlavost“ (*Eigen-Sinn*) v pojetí vycházejícím z německé sociální historie (Alfa Lüdtkeho a badatelů či badatelek, které na něj navazují)⁴ sice přijímám jako konceptuální rámec umožňující uchopit udavačství coby obecnější typ sociálního jednání, zároveň ji ovšem nechci na zvolený případ uplatňovat nijak striktně. Představuje zde pro mě spíše teoretický předpoklad výzkumu jednání určitých historických aktérů, jehož hlavním cílem je zejména načrtnout empirickou případovou studii, nakolik to dochovaný archivní materiál dovoluje. Zjištění o konkrétním případě udavačství proto přímo ke konceptu svéhlavosti opětovně vztahuji až v závěru.

Udavači představovali pro retribuční justici nejčistší typ příslovečných národních zrádců, jejichž potrestáním chtěla razantně nakreslit pomyslnou tlustou čáru za skončenou válkou a okupací. Pro svůj záměr jsem vybral případ hostinského Františka Policara z Horní Cerekve na Pelhřimovsku, jehož proces v těsně poválečné době posloužil právě v tomto regionu jako názorná odplata všem kolaborantům. Jeho podrobné studium tedy umožňuje představit také tehdejší soudce jako aktéry, jejichž jednání do značné míry ovlivňovala dobově podmíněná společenská poptávka.

Proces s Policarem totiž na jedné straně nese typické znaky poválečné retribuční justice (jak rekapituluji v závěru), včetně řady možných pochybení způsobených tlakem na exemplární potrestání kolaborantů. Oproti mnoha běžným případům udavačství se však na straně druhé komplikoval tím, že Policarova činnost byla propletena s intervencemi gestapa a jeho konfidentů při rozkrývání

³ Viz JIŘÍK, Václav: *Klatovské oprátky*. Plzeň, Fraus 2004, s. 107–149; NĚMEČEK, Jan – NĚMEČKOVÁ, Daniela: *Prototyp zrady: Životní příběh Augustina Přeučila*. Praha, Epoque 2015.

⁴ Viz např. LÜDTKE, Alf: *Eigen-Sinn: Fabrikalltag, Arbeitererfahrungen und Politik vom Kaiserreich bis in den Faschismus*. Hamburg, Ergebnisse 1993; HORNUNG, Ela: *Denunziation als soziale Praxis: Fälle aus der NS-Militärjustiz*. Wien, Böhlau 2010, s. 17; THONFELD, Christoph: *Sozialkontrolle und Eigensinn: Denunziation am Beispiel Thüringens 1933 bis 1949*. Köln, Böhlau 2003, s. 52–77. Pojem *Eigen-Sinn* je možné překládat také jako „umíněnost“ nebo volnějšími termíny, v češtině je ale nejvíce zaužívaným překladem „svéhlavost“.

protinacistického odboje. Do určité míry výjimečný byl také Policarův pronacistický aktivismus a fanatismus, spjatý s jeho snahou po vlastním prospěchu a společenském vzestupu. Všechny tyto charakteristické i specifické rysy Policarovy kauzy pomáhají podrobněji ohledat rozostřenou a ambivalentní hranici udavačství mezi okupací a poválečnou odplatou.

Osobě Františka Policara se doposud dostalo jen publicistické pozornosti, která sice podtrhuje přitažlivost jeho příběhu, postrádá však nutný kritický přístup.⁵ Na následujících stránkách proto předkládám pokus o odborné zpracování jeho případu. Nejprve však zasadím fenomén udavačství do obecnějších souvislostí mocenských vztahů v moderních společnostech. Poté stručně shrnu dosavadní výsledky svého výzkumu soudního postihu udavačů v poválečném Československu s ohledem na etnickou, genderovou a sociální skladbu odsouzených. Jasně přitom rozlišuji mezi typickými případy udavačství, které měli na svědomí obyvatelé protektorátu, od případů udávání, kterého se dopouštěli spolupracovníci nacistických bezpečnostních složek, a poukazuji na to, jak se tento typologický rozdíl promítal do výše vynášených rozsudků.

Definice udavačství

Udavačství lze obecně definovat jako „spontánní komunikaci individuálních občanů se státem (nebo jinou mocí, jako třeba církví) obsahující obvinění jiných občanů nebo činitelů z provinění a implicitně či explicitně požadující potrestání“.⁶ Ačkoliv tato definice zčásti zdůrazňuje represivní povahu udávání, zahrnuje poměrně širokou paletu sociálního jednání. V moderních společnostech, charakteristických rozvojem sociálního dohledu a kontroly, lze totiž jen stěží předem jasně rozlišit jednotlivé druhy podobných oznámení. Ani v samotné praxi se chování

⁵ Jeho případu se v roce 2017 věnoval zčásti dramatizovaný historický dokument Českého rozhlasu *Práskač* z cyklu „Historie českého zločinu“, který ovšem nekriticky přebírá některá tvrzení ze soudního spisu. Zároveň obsahuje několik nepřesností, na které výběrově dále upozorním. (JANEČKOVÁ, Bronislava: *Práskač: Z jeho hospody se šlo rovnou do koncentráku*. In: *Český rozhlas, Dvojka* [online], premiéra 14. 06. 2017 [cit. 2023-11-15]. Dostupné z: <https://dvojka.rozhlas.cz/praskac-z-jeho-hospody-se-slo-rovnou-do-koncentraku-6943000>.) Částečně se osoby Policara dotknul také spisovatel a publicista Miloš Doležal v souboru dokumentárních povídek, konkrétně v jedné věnované Bohuslavu Buštovi. Kniha obsahuje další hodnotnou fotodokumentaci také k Františku Policarovi. (DOLEŽAL, Miloš: *Svině Bohouš: Příběh konfidenta*. In: TÝŽ: *Čurda z hlíny: Tři dokumentární povídky z protektorátu*. Brno, Host 2019, s. 9–60, zde s. 12, 22, 27, 32, 40 a 54.)

⁶ FITZPATRICK, Sheila – GELLATELY, Robert: Introduction to the Practices of Denunciation in Modern European History. In: *The Journal of Modern History*, roč. 68, č. 4 (1996), s. 747–767, cit. s. 747.

udavačů příliš neliší od dobrovolných informátorů neoficiálně spolupracujících s policií a podobnými institucemi.⁷

Samotná definice udavačství je totiž značně závislá na vztahu ke státní moci. Občané se na státní úřady obracejí zcela běžně v celé řadě záležitostí. Kromě žádostí a stížností patří nahlášení řady skutečností dokonce mezi jejich povinnosti. Zvláštní důležitost přitom mají oznámení v případech porušování platných zákonů a nařízení. Nejenže takové jednání může být mnohdy projevem žádoucí občanské ctnosti, jeho opomenutí může naopak samo představovat závažný přečin. Rozhodující je přitom vzájemná důvěra mezi zástupci státní moci a těmi, kteří se na ně z jakéhokoli důvodu obracejí. Míra takové důvěry je měřítkem legitimacy státní moci.⁸

Čím menší je míra této důvěry, tím složitější je potom uvedené schéma komunikace mezi státem a společností. A tím hůře se potom hodnotí přiměřenost občanské zodpovědnosti. Příkladem může být česká zkušenost dvacátého století, jež se zřetelně odrazila v doposud patrném vnímání udavačství jako zcela hanebného chování. V češtině má tento výraz hodnotově jasně záporné zabarvení. Ačkoliv se jeho sémantika utváří z vícera vzájemně se překrývajících vrstev, ta převažující se usadila v době nacistické okupace a poválečného zúctování.

Nakolik obyvatelé českých zemí důvěřovali říšským, okupačním a protektorátním úředníkům a dalším tehdejším mocenským představitelům, bohužel prozatím není známo. Míra této důvěry se nepochybně dosti proměňovala v závislosti na aktuální situaci. S udáními se nicméně obyvatelé protektorátu obraceli na jeho oficiální autority natolik často, že si v poválečné retribuční justici vysloužili zvláštní paragraf.

Těsné sepětí udavačství s legitimitou panství z něj činí ideální příklad retroaktivní kriminalizace určitého jednání. Jakkoliv budilo nepochybné morální pohoršení již za války, až zhroucení nacistické moci umožnilo jeho postih. A v podstatě tento fenomén vytvořilo. Pokud bychom se jej pokoušeli zachytit mimo rámec retribuční justice, bylo by jen těžko uchopitelné. Pro pochopení udavačství v Protektorátu Čechy a Morava jsou tedy klíčové zejména judikáty mimořádných lidových soudů, v nichž samotní soudci přinášeli zásadní definici udavačství.

V březnu 1947 například Mimořádný lidový soud v Českých Budějovicích v rozsudku uvedl následující: „Dle rozhodnutí nejvyššího soudu jest udání každé sdělení vrchnosti, kterým je označena určitá osoba, že spáchala určitý trestní (sic)

⁷ Viz GELLATELY, Robert: Denunciations as a Subject of Historical Research. In: *Historical Social Research*, roč. 26, č. 2–3 (2001), s. 16–29, zde s. 16–18.

⁸ Viz FITZPATRICK, S. – GELLATELY, R.: Introduction to the Practices of Denunciation in Modern European History.

čin naznačený uvedením konkrétních skutečností.⁹ Kromě takto obecné definice byly rozhodující také zvláštní okolnosti, jež podmiňovaly naplnění skutkové podstaty udavačství jako zločinu podle takzvaného Velkého retribučního dekretu. Soudcům totiž bylo jasné, že nemohou postihovat veškerá oznámení úřadům z období války.

Podrobné zdůvodnění v tomto duchu poskytl v rozsudku z října 1946 například Mimořádný lidový soud v Plzni: „Oznámila tedy, aniž byla nucena, Gestapu takové okolnosti, které stačily k tomu, aby proti onomu muži bylo zakročeno, případně též zatčen. (...) Jde v daném případě podle názoru soudu o udání podle § 11 retri[ibučního] zákona, a to v zájmu Německa, neboť jeho režim jediné stíhal osoby poslouchající zahraniční rozhlas a měl na stíhání tom zájem.“¹⁰

Obě citovaná soudní zdůvodnění zcela odpovídají obecné definici udavačství jako dobrovolného sdělení, které je určeno představitelům moci a obsahuje obvinění z přečinu. Kromě toho užívají formulace, jež umožňují nahlédnout českou protektorátní zkušenost, a tedy vztah mezi nacistickou mocí a českou společností.

Udavači před mimořádnými soudy

První dva rozsudky vynesli již začátkem června 1945 brněnští soudci, kteří osmiletý žalář pro Adolfa Blažka a trest smrti provazem pro Václava Běbara odůvodnili ustanovením o zavinění ztráty svobody ještě podle londýnského znění retribučního dekretu.¹¹ K jeho původním deseti paragrafům stanovujícím zločiny proti státu a osobám přidala vláda do tuzemské verze o necelé dva týdny později samostatně jedenáctý paragraf o udavačství.¹² Podle něj se v českých zemích prosté udání trestalo žalářem od pěti do deseti let. Pokud ovšem vedlo ke ztrátě svobody, tak od deseti do dvaceti let, v případě udání většího počtu osob nebo s následkem těžké újmy na zdraví doživotím, při zavinění smrti potom smrtí.¹³

⁹ *Státní oblastní archiv v Třeboni* (dále SOA v Třeboni), fond (f.) Mimořádný lidový soud (MLS) České Budějovice, signatura (sign.) Ls 992/46, Spisy v trestní věci proti Anně Hotovcové, rozsudek z 31. 3. 1947, list (l.) 224.

¹⁰ *Státní oblastní archiv Plzeň*, f. MLS Plzeň, sign. 469/46, Spisy v trestní věci proti Anně Bernáškové a Marii Lettlové, rozsudek ze 17. 10. 1946, l. 39, s. 5.

¹¹ *Národní archiv*, Praha (dále NA), f. Ministerstvo spravedlnosti ČSR, nezpracováno, Přehled činnosti mimořádných lidových soudů (MLS), č. 41857/46-IV/5, do 1. října 1945, s. 4.

¹² Viz KUKLÍK, Jan: *Mýty a realita takzvaných Benešových dekretů: Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Praha, Linde 2002, s. 375.

¹³ Dekret č. 16/1945 Sb.: Dekret presidenta republiky o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. In: *Zákony pro lidi: Sbírka zákonů* [online]. AION CS, s.r.o., 2010–2024. [Cit. 2024-03-15.] Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/>

Udavačství se stalo právě tím neslýchaným zločinem spáchaným zrádnými spoluviníky nacistů, jenž podle preambule Velkého retribučního dekretu volal o přísné potrestání. Ministr spravedlnosti Prokop Drtina jej při hodnocení činnosti mimořádných lidových soudů před Ústavodárným národním shromážděním ještě v květnu 1947 označil za jeden z nejhnusnějších zločinů. Tím – navzdory jistým rozpakům, například nad posuzováním udání vynucených při výsleších – obhajoval převažující přísné rozsudky.¹⁴

Doplňný paragraf sehrál klíčovou úlohu zejména při poválečném zúčtování se „zrádci vlastního národa“ a stal se nikoliv neoprávněně jeho symbolem. Z více než třiceti tisíc případů projednaných do té doby mimořádnými lidovými soudy se přibližně jedna třetina týkala právě udavačství.¹⁵ Největší skupinou byli přitom muži české národnosti, kteří tvořili přibližně polovinu obžalovaných. Oproti tomu pouze méně než desetina jich připadala na německé ženy. Němečtí muži se potom na lavici obžalovaných objevovali jen o něco málo více než české ženy.¹⁶

Sociální struktura usvědčených udavačů a udavaček víceméně odpovídala zastoupení jednotlivých vrstev v tehdejší společnosti. Nejsilnější podíl měla spodní vrstva střední třídy, reprezentovaná zemědělskými a průmyslovými dělníky. Následovali drobní živnostníci a státní zaměstnanci či úředníci za střední vrstvu nebo pomocní dělníci za vrstvu nižší. Poměrně často se vyskytoval také nevykrytalizovaný sociální status, což se týkalo zejména žen v domácnosti. Lidé z vyšší vrstvy nebo horní třídy společnosti se naopak mezi udavači vyskytovali slabě.¹⁷

cs/1945-16. Viz také JECH, Karel – KAPLAN, Karel (eds.): *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945: Dokumenty*. Brno – Praha, Doplněk – Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 2002, s. 237–249.

¹⁴ DRTINA, Prokop: *Na soudu národa: Tři projevy ministra spravedlnosti Dr. Prokopa Drtiny o činnosti mimořádných lidových soudů a národního soudu*. Praha, Ministerstvo spravedlnosti 1947, s. 19.

¹⁵ Podle vyhodnocení přehledů činnosti projednaly mimořádné lidové soudy 10 903 případy podle paragrafu 11 z celkového počtu 37 982 vyřízených žalobních návrhů. Jedná se o přibližný údaj, u nějž je potřeba vzít v úvahu jak chybovost samotné statistiky, tak jejího strojového zpracování technologií optického zpracování znaků (OCR). (NA, f. Ministerstvo spravedlnosti ČSR, měsíční přehledy činnosti mimořádných lidových soudů za období od června 1945 do května 1947; DRTINA, P.: *Na soudu národa*, s. 12.)

¹⁶ Vycházím zde z kvantitativního vyhodnocení měsíčních přehledů činnosti MLS (NA, f. Ministerstvo spravedlnosti ČSR, měsíční přehledy činnosti mimořádných lidových soudů za období od června 1945 do května 1947).

¹⁷ Vycházím zde ze dvou sond sledujících sociální stratifikaci obviněných a odsouzených za udavačství. Prvním je kompletní soubor spisů souzených dle § 11 před MLS Hradec Králové (celkem 282 dochované spisy), druhý celek tvoří 179 vybraných spisů souzených dle § 11 před jedenácti mimořádnými lidovými soudy. Tento vzorek byl sestaven tak, aby reprezentoval jak celkovou strukturu retribučního soudnictví v záležitostech udavačů z hlediska množství případů, vynesených rozsudků a sociogeografického profilu všech MLS, tak celkový poměr

Přesto bych o udávání za protektorátu uvažoval spíše jako o sociálně podmíněném jevu strategií přežití tváří v tvář mimořádným podmínkám než jako o zbrani nižších vrstev, škodících vlastním krajanům, jak to dovozuje například Majewski.¹⁸

Ačkoliv soudy dospěly k trestnímu rozsudku jen pouze ve více než dvou pětinach (43 %) případů udavačství, v téměř celé polovině z nich (48 %) vynesly trest odnětí svobody v rozmezí od deseti do dvaceti let. Přísnost potrestání ovšem ještě více vynikne, pokud srovnáme celkový podíl udavačů na nejvyšších trestech. Tvořili totiž větší polovinu (56 %) odsouzených k doživotnímu těžkému žaláři, a dokonce menší polovinu (47 %) mezi odsouzenci k trestu smrti provazem.¹⁹ Ty byly kvůli dvou- až tříhodinové lhůtě a nemožnosti odkladu při podání žádosti o milost (na rozdíl od ostatní Evropy) také ve většině případů vykonány.²⁰ Tvrdost české retribuice vůči udavačům potvrzuje také srovnání například s francouzskými poválečnými soudy. Rozsudkem tam sice skončila většina případů udavačství, nicméně ve dvou pětinach případů (40 %) se jednalo o tresty odnětí svobody do čtyř let.²¹

Zastoupení udavačů mezi odsouzenými českých mimořádných lidových soudů se přes mírné kolísání v jednotlivých měsících konstantně pohybovalo kolem jedné třetiny, tedy v souladu s poměrem rozsudků obsahujících paragraf 11 v agendě mimořádných lidových soudů. Přísnost rozsudků a délka případně ukládaných trestů se naproti tomu s postupujícím časem od konce války zmírňovaly, což

zastoupení pohlaví a národností. (Viz spisy MLS Praha, Hradec Králové, Mladá Boleslav, Most, Plzeň, Písek, České Budějovice, Brno, Uherské Hradiště, Olomouc a Opava, uložené ve státních okresních archivech Praha, Hradec Králové (dříve Zámorsk), Litoměřice, Plzeň, Třeboň, v Moravském zemském archivu (MZA) v Brně, v Zemském archivu v Opavě a jeho pobočce v Olomouci.)

¹⁸ Viz MAJEWSKI, P. M.: „Taky odplata na takovýho lumpa musí přijít...“, s. 241–244 (viz pozn. 1). Srv. MRŇKA, Jaromír: Udavačství za protektorátu: Zrada, strach a beznaděj. In: *A2larm* [online], 15. 03. 2021 [cit. 2024-02-15]. Dostupné z: <https://a2larm.cz/2021/03/udavacstvi-za-protektoratu-zrada-strach-a-beznadej/>.

¹⁹ Podle vyhodnocení přehledů činnosti vynesly MLS v případech udavačů celkem 415 trestů doživotního žaláře (z celkového počtu 741) a 336 trestů smrti (z celkového počtu 713) (NA, f. Ministerstvo spravedlnosti ČSR, měsíční přehledy činnosti mimořádných lidových soudů za období od června 1945 do května 1947; DRTINA, P.: *Na soudu národa*, s. 12).

²⁰ Viz FROMMER, B.: *Národní očista*, s. 133–135 (viz pozn. 1).

²¹ Viz KOHSER-SPOHN, Christiane: Denunziations- und Anzeigepraxis in Frankreich während der „Épuration“ 1945–1953. In: KRÄTZNER, Anita (ed.): *Hinter vorgehaltener Hand: Studien zur historischen Denunziationsforschung*. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht 2015, s. 67–84, zde s. 74.

odpovídá již dříve zjištěným tendencím tuzemského retribučního soudnictví celkově.²²

Typickým odsouzeným by mohl být k říší loajální Čech, který někdy v letech 1941 až 1943 udal gestapu pro hanlivé výroky o Němcích svého nenáviděného méně loajálního českého souseda. Pokud gestapo vzalo souseda do vazby, považoval to po válce soud za způsobení ztráty svobody československého občana.

Koncem prosince 1943 se například v československém výčepu hostinského Šímy opil bývalý rotmistr československé armády Václav Cahák. V rozčílení nad nasazením svého dítěte na práci v říši přitom vykřiknul, že až budou Němci odcházet, bude je bít hlava nehlava. Jeho spolustolovník, místní kloboučnický mistr Jan Růžička se o tom následně zmínil před jedním příslušníkem gestapa. Po brutálním výsledku se Cahák přiznal k poslechu zahraničního rozhlasu a byl počátkem roku 1944 odsouzen německým zvláštním soudem v Praze. Z káznice v Hamburku se vrátil až v druhé polovině května 1945, kdy byl naopak na popud Cahákovy rodiny zatčen Růžička.

Mimořádný lidový soud v Českých Budějovicích mimo prokázané udání přihlédl ještě k tomu, že Růžička měl za manželku Němku a jeho syn sloužil u říšského vojska. Samotný obžalovaný se navíc za války vyjadřoval kriticky o meziválečné republice, nosil krátké kožené kalhoty, na klobouku německé odznaky a příležitostně zdravil „Heil Hitler!“. V říjnu 1945 byl odsouzen k třinácti letům těžkého žaláře. Po podmíněčném propuštění v roce 1952 mu byl o čtyři roky později na vlastní žádost trest zhlazen, což se týkalo zejména vedlejšího trestu ztráty občanské cti, znemožňujícího nárok na starobní důchod.²³

Ve zdůvodnění rozsudku soudci při zvážení všech okolností uvedli, že obžalovaný udání učinil v zájmu nepřítele a za využití situace způsobené nepřátelskou okupací.²⁴ Tím byly – spolu s případným jednáním přímo ve službách nepřítele – naplněny základní zákonné podmínky skutkové podstaty udavačství. Československá vláda jako instituce, která tvořila retribuční zákonodárství, tedy jednoznačně považovala za hlavní motiv takového jednání zradu národního společenství. Podobné vnímání udavačství jako ohavné národní zrady přisoudil ve svém dřívějším výzkumu protektorátní společnosti jako celku také Benjamin Frommer. Odmítl tím výzkumný model zachycující napětí mezi loajalitou k státu

²² Tuto tendenci potvrzuje kvantitativní analýza rozsudků MLS Hradec Králové, kterou lze srovnat s tendencemi patrnými z celkové struktury rozsudků vynášených např. MLS Praha (srv. ŠLOUF, Jakub – NĚMEČKOVÁ, Daniela a kol.: *Mimořádný lidový soud v Praze (1945–1948): Retribuce jako služební úkol na hraně možností a profesní cti zaměstnanců justice*. Praha, Academia 2020, s. 228).

²³ *SOA v Třeboní*, f. MLS České Budějovice, sign. Ls 47/45, Spisy v trestní věci proti Janu Růžičkovi.

²⁴ *Tamtéž*, l. 27.

a solidaritou se společenstvím, který vycházel například z poměrů francouzského režimu ve Vichy.²⁵

Osobně se nicméně domnívám, že podobná úvaha spíše zpětně promítá měřítko poválečného odsouzení na válečné jednání. Frommer ji ostatně sám vyvrací poukazem na rozpornou soudní praxi.²⁶ Ta však odrážela rozporuplnou povahu samotné válečné reality. Nejenže každé udání nemuselo být nutně projevem loajality k říši, ale nemuselo být bezpodmínečně ani úmyslnou zradou vlastního společenství. Vstupovaly do něj daleko častěji sobecké zájmy konkrétních osob, které se snažily protektorátní a říšské úřady využít ve svůj prospěch, přičemž často nebyly schopny dostatečně dohlédnout důsledků svého jednání.²⁷

O krátkozrakosti udavačů se sice zmiňuje také Frommer, nicméně v souvislosti s tezí, že pro poválečné soudy byly rozhodující právě důsledky činů, nikoliv jejich motivace.²⁸ Podle mých zjištění se soudci naopak pohnutkami obžalovaných velmi vážně zabývali. Dostatečně to vyplývá ze studia souboru případů udavačů, které projednávaly mimořádné lidové soudy, a z poučeného výběru konkrétních spisů.²⁹ Pokud bych měl shrnout, udavačství se dopouštěli nejčastěji obyčejní lidé, jejichž jednání do značné míry ovlivňovaly zcela osobní emoce a citové vazby jako strach, nenávist, žárlivost, závist, pomstychtivost, škodolibost nebo zlomyslnost. Udavačů poháněných přesvědčením nebo horlivostí bylo podstatně méně.

Vedle podobných příležitostných a dobrovolných udavačů se přitom samozřejmě vyskytovali pravidelní informátoři a konfidenti nacistických bezpečnostních složek. Osoby, které prokazatelně vstoupily do služeb německé Tajné státní policie (*Geheime Staatspolizei*) nebo Bezpečnostní služby (*Sicherheitsdienst* – SD), přitom představovaly spíše výjimku. Mezi téměř pěti tisíci odsouzenými se jich objevily pouze necelé dvě stovky.³⁰

Na rozdíl od náhodných stěžovatelů nebo dobrovolných informátorů tvořili konfidenti gestapa dozajista odlišnou kategorii udavačů, zejména pokud byli za svoje aktivity přímo odměňováni.³¹ Ve snaze bezpečnostních složek po rozvíjení

²⁵ FROMMER, B.: *Národní očista*, s. 199; srv. FITZPATRICK, S. – GELLATELY, R.: Introduction to the Practices of Denunciation in Modern European History, s. 762–764.

²⁶ FROMMER, B.: *Národní očista*, s. 200–202.

²⁷ Srv. GELLATELY, Robert: Denunciations and Nazi Germany: New Insights and Methodological Problems. In: *Historical Social Research*, roč. 22, č. 3–4 (1997), s. 228–239, zde s. 233–235.

²⁸ FROMMER, B.: *Národní očista*, s. 201.

²⁹ Vycházím zde z vyhodnocení celkem 179 případů projednávaných u jedenácti mimořádných lidových soudů, jak je uvedeno výše.

³⁰ NA, f. Ministerstvo spravedlnosti ČSR, měsíční přehledy činnosti MLS 1945–1947.

³¹ Viz GELLATELY, Robert: The Gestapo and German Society: Political Denunciation in the Gestapo Case Files. In: *The Journal of Modern History*, roč. 60, č. 4 (1988), s. 654–694, zde s. 687.

kontroly a dohledu plnili konfidenti aktivní roli při utváření nacistické politiky teroru. Bezpečnostní složky, udavače a konfidenty přitom nelze vzájemně oddělovat, ale naopak je nutné sledovat jejich vzájemnou provázanost a součinnost.³²

V českém případě sehráli přímí spolupracovníci nacistických bezpečnostních složek nezastupitelně tragickou úlohu při likvidaci protinacistického odboje. Do služeb gestapa se nejdříve dostávali dřívější informátoři české policie, avšak již záhy si německá tajná policie začala různými způsoby splétat vlastní síť vynucených, placených či dobrovolných důvěrníků.³³ Jelikož jejich činnost přinesla věznění a smrt mnoha příslušníků odboje (a kromě udavačství souběžně naplňovala také další trestné činy podle retribučního dekretu), byli odhalení konfidenti po válce postihováni velmi přísně. Demonstruje to struktura vynesených rozsudků. Přibližně jedna třetina (33 %) byla odsouzena k trestům odnětí svobody v rozmezí od deseti do dvaceti let, téměř jedna čtvrtina (24 %) k doživotnímu žaláři a více než jedna třetina (36 %) k trestu smrti.³⁴

Případ udavačství, kterému se dále podrobněji věnuji, odkrývá jak způsoby nacistické moci při získávání informací, tak její snahy o ovládnutí protektorátní společnosti a s tím spojené praktiky jejích bezpečnostních složek. Zároveň umožňuje zachytit strategie odporu či přizpůsobení české společnosti a poválečné snahy československého státu se s nimi vypořádat.

Zvolenou kauzu rekonstruuji zejména na základě podrobného studia několika souvisejících spisů mimořádných lidových soudů. Přestože je ošemetná povaha retribučních spisů i z výše uvedené kritiky více než zřejmá, považuji za nutné ji pro jistotu znovu jasně připomenout. Spisy totiž mnohdy vypovídají daleko více o době svého vzniku než o samotných událostech, k nimž se výpovědi v nich obsažené, a zejména jejich zhodnocení vztahují. Proto konfrontuji tyto materiály jak vzájemně, tak případně s dalšími dochovanými prameny. Na patřičných místech přitom na případné rozpory či nejasnosti blíže upozorňuji.

Uvědomuji si, že podobně jako v jiných případech mikrohistorického bádání založeného na výjimečných soudních spisech nelze výsledky bez zasazení do širšího kontextu jednoduše zobecnit.³⁵ Také proto jsem se pokusil na předešlých řádcích o obecnější výklad problematiky udavačství, k němuž zvolený případ

³² Viz TÝŽ: *Denunciations as a Subject of Historical Research*, s. 21. Srv. TÝŽ: *Backing Hitler: Consent and Coercion in Nazi Germany*. Oxford, Oxford University Press 2001.

³³ Viz SLÁDEK, Oldřich: *Zločinná role gestapa: Nacistická bezpečnostní policie v českých zemích 1938–1945*. Praha, Naše vojsko 1986, s. 123–126.

³⁴ NA, f. Ministerstvo spravedlnosti ČSR, měsíční přehledy činnosti MLS 1945–1947.

³⁵ Srv. GINZBURG, Carlo: *Sýr a červi: Svět jednoho mlynáře kolem roku 1600*. Praha, Argo 2000, s. 16.

vztahují. Výsledek je potom spíše výzvou k dalšímu bádání než hotovým a nezpochybnitelným výkladem.

Hostinský a nacistický aktivista František Policar

Po polovině května 1945 požádala zajišťovací komise Místního národního výboru v Pelhřimově o předvedení Františka Policara, který byl údajně jako přímý agent gestapa předán sovětské policii. Četníci jej po několikátýdenním pátrání zadrželi v Chlebově u Soběslavi, kde se od konce války skrýval v hostinci svého švagra.³⁶ Do vazby pelhřimovského okresního soudu jej dovedli 28. června 1945 odpoledne.³⁷ Při svém prvním výslechu před vyšetřující komisí Okresního národního výboru v Pelhřimově se Policar začátkem července 1945 zřejmě klidně rozpovídal. Přiznal se k podpoře nacismu a spolupráci s gestapem a Bezpečnostní službou. Navíc rozkryl značně rozsáhlou německou výzvědnou síť a obvinil řadu dalších osob. Mnozí z nich mu potom o necelých pět měsíců později svým svědectvím pomohli na šibenici.³⁸

František Policar se narodil 4. února 1898 v Dolní Cerekvi na česko-moravském pomezí v římskokatolické rodině. Jeho vzdělání tvořilo pět tříd obecné školy, byl české národnosti a vojínem v záloze. Příslušel do Horní Cerekve, kde s manželkou vychovával jedno dítě. Do doby zadržení nebyl trestán.³⁹

Od počátku třicátých let provozoval Policar v Horní Cerkvi zájezdní hostinec. Někdy v meziválečném období vstoupil do národněsocialistické strany, o jeho tehdejších politických zájmech a činnosti však bohužel nic bližšího není známo. Ve svůj prospěch využil zejména změnu poměrů po německé okupaci. Pravděpodobně nedlouho poté rozpustil vrchní zemský rada (*Oberlandrat*) v Táboře obecní zastupitelstvo v Horní Cerkvi a namísto starosty jmenoval do funkce vládního komisaře právě Policara. Ten se stal přímým zástupcem okupační moci a víceméně neomezeně rozhodoval o obecních záležitostech a majetku.⁴⁰

³⁶ *SOA v Třeboni*, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, Spisy v trestní věci proti Františku Policarovi, Protokol sepsaný dne 13. 8. 1945 s manželi Josefem a Růženou Vichrovými z Chlebova, l. 19; žádost Místního národního výboru v Pelhřimově ze 17. 5. 1945, l. 81.

³⁷ Dříve uvedený rozhlasový dokument *Práškač* chybně uvádí jako datum zatčení již 8. května 1945 (srv. *SOA v Třeboni*, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, List osobních dat obviněného, l. 2).

³⁸ *Tamtéž*, protokol vyšetřovacího oddělení ONV v Pelhřimově s Františkem Policarem z 2. 7. 1945, l. 3–4.

³⁹ *Tamtéž*, List osobních dat obviněného, l. 2.

⁴⁰ *Tamtéž*; srv. *tamtéž*, nedatovaný dopis Pavla Kottala veřejnému žalobci MLS v Táboře, l. 53.

Hostinský František Policar (1898–1945, vpravo) s neidentifikovaným fašistickým činovníkem na akci Národně socialistické gardy slovanských aktivistů během okupace

Fotografie z pozůstalosti rodiny Buštových z Dolní Cerekve, soukromý archiv publicisty a spisovatele Miloše Doležala. Autor neznámý, bez datace

Přestože nacisté příliš nestáli o podporu místních českých aktivistů, snažil se Policar navzdory omezeným možnostem otevřeně politicky angažovat. Spolu s podobně smýšlejícím Františkem Löfflerem z Jihlavy založil na podzim 1940 Národně socialistickou gardu slovanských aktivistů (NSGSA).⁴¹ Prostřednictvím této úředně neschválené organizace se Policar snažil společně například s místním řídícím učitelem Josefem Jansíkem veřejně podporovat myšlenky německého nacionálního socialismu.⁴² Podobně aktivně se zapojoval také do antisemitského rasového boje, když ve veřejné vitríně vyvěšoval protižidovská udání.⁴³

Vytváření sítí neformálních známostí a závazků bylo Policarovou klíčovou schopností, kterou obratně rozvíjel při svém povolání hostinského. Hospoda jako veřejně přístupný prostor často důvěrného setkávání lokálního společenství k tomu vytvářela ideální podmínky.⁴⁴ V lokále pronajatého hotelu Svoboda se u stolu německého firemního vedoucího Friedricha Geberta v roce 1940 poprvé setkal s příslušníky gestapa. Na spolupráci se ovšem dohodl až s kriminálními asistenty⁴⁵ tábořského gestapa Karlem Kirchnerem a Josefem Hudlerem, kteří s ním mluvili česky.⁴⁶ Neznalost němčiny Policara nijak neomezovala. Za svoji

⁴¹ Již na podzim 1939 se jihlavský poštovní úředník František Löffler zapojil po konečném rozpadu Gajdovy Národní obce fašistické do mocenských bojů uvnitř brněnského Národního tábora fašistického, v jehož čele nakonec nahradil Jaromíra Vallu. Sám sebe prezentoval jako frontového bojovníka z první světové války a prosazoval ideu českého nacismu. Organizace NSGSA je považována za větev Národně socialistické české dělnické a rolnické strany, tzv. Strany zelených hákových křížů. Po válce byla spolu s ní jmenovitě zahrnuta mezi fašistické organizace podle dekretu č. 16/1945 Sb. (Viz PASÁK, Tomáš: *Český fašismus 1922–1945 a kolaborace 1939–1945*. Praha, Práh 1999, s. 285–287 a 421; NAKONEČNÝ, Milan: *Český fašismus*. Praha, Vodnár 2006, s. 200–202 a 275.) František Löffler byl v únoru 1947 odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Jihlavě na základě paragrafů 3/1, 3/2 a 11 dekretu č. 16/1945 Sb. k doživotnímu těžkému žaláři, protože byl funkcionářem fašistické organizace, jako Čech se přihlásil s rodinou k německé národnosti, podporoval a propagoval fašismus a udal československé občany pro jejich komunistické smýšlení (NA, f. Ministerstvo spravedlnosti ČSR, přehled činnosti MLS za únor 1947 z 8. 5. 1947, č. 16.634/47 – IV/5, s. 53; dále viz *SOA v Třeboni*, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, rozsudek nad Františkem Policarem z 30. 11. 1945, l. 67–68).

⁴² *SOA v Třeboni*, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, protokol vyšetřovacího oddělení ONV v Pelhřimově s Františkem Policarem z 2. 7. 1945, l. 4.

⁴³ *Tamtéž*, Protokol o hlavním přelíčení MLS v Táboře v trestní věci proti Františku Policarovi, 29. 11. 1945, s. 10, l. 58.

⁴⁴ Srv. MACURA, Vladimír: Hospoda v české vlastenecké kultuře. In: NOVOTNÝ, Vladimír (ed.): *Hospody a pivo v české společnosti*. Praha, Academia 1997, s. 28–38, zde s. 29.

⁴⁵ Nepodařilo se mi u všech příslušníků gestapa dohledat případnou hodnost v SS. Pro zachování jednoty tedy v celém textu používám pouze jejich policejní služební hodnosti.

⁴⁶ *SOA v Třeboni*, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, protokol vyšetřovacího oddělení ONV v Pelhřimově s Františkem Policarem z 2. 7. 1945, l. 3. Karl Kirchner byl v březnu 1947 odsouzen

pravou ruku si vybral obecního chudého Karla Havla, kterého angažoval jako podomního prodavače novin a ponocného. Spolu s dříve jmenovaným řídícím učitelem všichni tři pravidelně v hotelu shromažďovali udání, která Havel překládal do němčiny.⁴⁷

Gestapáci si při svých návštěvách v Policarově lokálu zpočátku prověřovali vybrané osoby a vedle podezřelého chování si spíše povrchně zjišťovali všeobecné dění a nálady. Podobně se choval také informátor Bezpečnostní služby z Pelhřimova František Ticháček, který dojížděl asi jednou měsíčně. Kromě místních komunistů a sedláků se zajímal spíše o zvěsti a pomluvy.⁴⁸ Seznámil se pravděpodobně také s Policarovým synovcem Bohuslavem Buštou, kterého strýc naverboval do své nacistické slovanské gardy a nechával si od něj donášet zprávy z Dolní Cerekve. Na rozdíl od movitějšího strýce se Bušta jako krejčovský pomocník snažil vymanit z nuzných poměrů. Snad proto se stal nejpozději v roce 1943 samostatným důvěrníkem pelhřimovské Bezpečnostní služby.⁴⁹

Mimořádným lidovým soudem v Táboře na základě paragrafů 2, 3/1, 5/1, 5/2, 7/1, 7/2 a 7/3 dekretu č. 16/1945 Sb. k trestu smrti, protože byl členem SS a gestapa, podporoval nacistické hnutí, více osobám učinil skutečné násilí a vyhrožoval ublížením na těle a na svobodě, aby je přinutil k doznání, společně s jinými členy gestapa utloukl k smrti dva občany, zavinil ztrátu svobody většího počtu obyvatel republiky a způsobil více osobám těžká ublížení na těle i smrt (NA, f. Ministerstvo spravedlnosti ČSR, přehled činnosti MLS za březen 1947 z 31. 5. 1947, č. 25.523/47 – IV/5, s. 149).

⁴⁷ *SOA v Třeboni*, f. MLS Tábor, Protokol o hlavním přelíčení MLS v Táboře v trestní věci proti Františku Policarovi, 29. 11. 1945, f. 58. Karel Havel byl v srpnu 1946 odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Táboře na základě paragrafů 3/1, 5/2a, 7 a 11 dekretu č. 16/1945 Sb. k doživotnímu těžkému žaláři, protože překládal udání pro agenta gestapa Policara, zavinil ztrátu svobody osmi lidí, z nichž jeden zemřel, sám udal šest lidí gestapu a zavinil ztrátu svobody u dalších pěti lidí, jednomu z nich vyhrožoval gestapem (NA, f. Ministerstvo spravedlnosti ČSR, přehled činnosti MLS za srpen 1946 z 6. 12. 1946, č. 63.106/46 – IV/5, s. 78).

⁴⁸ *SOA v Třeboni*, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, protokol vyšetřovacího oddělení ONV v Pelhřimově s Františkem Policarem z 2. 7. 1945, l. 3.

⁴⁹ *Tamtéž*, výpis z protokolu četnické stanice v Dolní Cerekvi s Bohuslavem Buštou z 26. 5. 1945, f. 7. Bohuslav Bušta byl v prosinci 1946 odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Kutné Hoře na základě paragrafů 3/1, 3/2, 7 a 11 dekretu č. 16/1945 Sb. a paragrafu 6, odst. 1 zákona č. 50/1923 Sb. (na ochranu republiky) k trestu smrti, protože byl vedoucím NSDAP, podával hospodářské a politické zprávy SD, jako agent gestapa pátral po partyzánech a zprávy dodával gestapu, udal 56 osob, z nichž jedenáct zemřelo a ostatní ztratily svobodu, dále zavinil ztrátu svobody 27 osob, ze kterých deset zemřelo. Rozsudek byl vynesen v nepřítomnosti, protože Bohuslav Bušta v dubnu 1946 uprchl z věznice Okresního soudu v Humpolci. Proti svému strýci však na podzim 1945 ještě svědčil. (NA, f. Ministerstvo spravedlnosti ČSR, přehled činnosti MLS za prosinec 1946 z 28. 3. 1947, č. 845/47 – IV/5, s. 78; *Státní oblastní archiv v Praze*, f. Mimořádný lidový soud Kutná Hora, sign. Ls 593/46, Spisy v trestní věci proti Bohuslavu Buštovi.)

Udavačský lokál

František Polícar si takto vytvořil základní kruh věrných, kteří s ním sdíleli jeho názorové přesvědčení a zároveň mu ochotně poskytovali důvěrné informace ze svého okolí. Příslušníci tábořského gestapa Polícarovu síť poprvé využili při rozsáhlém zatýkání v Horní Cerekvi na podzim 1941. Tehdy na četnickou stanici Karel Havel nahlásil, že kousek od mostu někdo vyvěsil nápis „Ať žije Stalin!“.⁵⁰ Při následném vyšetřování vedeném vrchními kriminálními tajemníky Karlem Müllerem a Hansem Weberem bylo zadrženo pětadvacet místních občanů, kteří byli na šest týdnů převezeni do věznice pražské řídicí úřadovny gestapa (*Gestapo-Leitstelle Prag*) v Malé pevnosti Terezín.⁵¹

Podobná událost v době Heydrichova stanného práva budí podezření, že se jednalo o cílenou akci tábořského gestapa ke zničení případných ohnisek odboje. Eventualita náhodné provokace se zdá stejně nepravděpodobná, jako že by hlavními strůjci byli místní nacističtí aktivisté. Přes vyhýbavé výpovědi při poválečném vyšetřování je nicméně téměř jisté, že Havel obstaral gestapákům záminku a Polícar jim předložil seznam nepřátel říše. Snoubení okupačního teroru s osobním vyřizováním účtů jen podtrhuje fakt, že namísto několika osob propuštěných během výslechů Polícar navrhnul zatknout meziválečné představitele národněsocialistické strany.⁵²

V následujících několika letech Polícarova skupinka příležitostně udávala všelijaké výroky, které se jí podařilo porůznu zaslechnout. Koncem jara 1943 v Horní Cerekvi přenocoval obchodní cestující Otto Pechar, který hostinskému v družném hovoru vylíčil nálety na plzeňskou Škodovku. V srpnu téhož roku byl zatčen na udání, že před celým lokálem vykládal, jak na vlastní oči viděl německé vojáky střílet do prchajících dělníků. K přiznání ho nepřiměly ani brutální výslechy na gestapu v Kladně a v Terezíně, při nichž mu usekli špičku ukazováčku a pohmoždili páteř. Usvědčil ho ovšem opět Polícar před německým zvláštním soudem (*Sondergericht*) v Praze, který Pechara na podzim 1943 odsoudil na dalších devět měsíců do káznice.⁵³

⁵⁰ Rozhlasový dokument *Práskač* chybně datuje zatýkání v Horní Cerekvi až do roku 1944, když událost směšuje s odhalením ilegální skupiny Josefa Bílého (viz dále). (Srv. *SOA v Třeboni*, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, protokol vyšetřovacího oddělení ONV v Pelhřimově s Františkem Polícarem z 2. 7. 1945, l. 3; *tamtéž*, rozsudek nad Františkem Polícarem z 30. 11. 1945, l. 68.)

⁵¹ *Tamtéž*, Protokol o hlavním přelíčení MLS v Táboře v trestní věci proti Františku Polícarovi, 29. 11. 1945, výpovědi Karla Kirchnera a Karla Havla, l. 56–57 a 58–59; *tamtéž*, rozsudek nad Františkem Polícarem z 30. 11. 1945, l. 68.

⁵² *Tamtéž*, protokol vyšetřovacího oddělení ONV v Pelhřimově s Františkem Polícarem z 2. 7. 1945, l. 3.

⁵³ *Tamtéž*, oznámení Otto Pechara proti Františku Polícarovi ze 17. 9. 1945, l. 25–27.

Přímo v lokále Policarova hostince se v té době odbývaly také některé výslechy gestapa, do nichž hostinský přímo vstupoval. Během roku 1943 vrchní kriminální asistent Josef Mischinger a vrchní kriminální tajemník Hans Weber prošetřovali starostu Rudolfa Makovičku z Horní Vsi, který čelil obvinění z braní úplatků a porušování nařízení o přidělovém hospodářství. Jeden z výslechů gestapáci prováděli přímo ve výčepu. Přitom se Policar rozčílil a křičel, že přece moc dobře ví o švindlech, které se dějí při vydávání lístků.⁵⁴

Tedy se již široce rozšířilo povědomí, že před Policarem je lepší vážit slova a nejlépe se mu zdaleka vyhnout. Prokurista z Modřan Karel Vojta, cestující obchodně do kraje kolem Pelhřimova, se podobně vyjádřil ve vlaku tak nešikovně, že se to doneslo až ke Kirchnerovi, což mělo neblahé následky. Ředitel občanské záložny v Horní Cerekvi František Verner byl totiž zatčen a zemřel v koncentračním táboře Flossenbürg snad právě kvůli rozšiřování této informace.⁵⁵ Pro gestapo byl Policar jako informátor užitečný, ale pokud by se rozšířily zprávy o jeho činnosti, stal by se postupně zcela bezcenným. Situace se ovšem zásadně změnila v březnu 1944 s příchodem kriminálního komisaře Heinricha Gottschlinga do čela Venkovní služebny gestapa (*Gestapo-Außendienststelle*) v Táboře.⁵⁶

Ve službách gestapa

Podobně jako ve svých předchozích působištích v Olomouci a Kladně se Gottschling i na Tábořsku zaměřil na podnícení činnosti konfidentské sítě v rámci takzvaného oddělení IV-N, jež obsadili kriminální asistenti Franz Drewo a Karl Kirchner.⁵⁷

⁵⁴ *Archiv bezpečnostních složek* (Praha), f. 304 (Různé bezpečnostní spisy po roce 1945), sign. 304-213-10, protokol MNV v Nové Vsi s Karlem Kapounem z 13. 12. 1946, l. 24; *tamtéž*, opis protokolu Sboru národní bezpečnosti v Kamenici nad Lipou s Františkem Policarem z 29. 11. 1945, l. 30.

⁵⁵ *Tamtéž*, dopis Oldřicha Vernera předsedovi lidového soudu v Pelhřimově z 28. 11. 1945, l. 50.

⁵⁶ Viz HOFMANOVÁ, Vendula: *SS-Hauptsturmführer a kriminální rada Heinrich Gottschling (1909–1947): Vedoucí gestapa v Olomouci (1940–1942), Kladně (1943–1944) a Táboře (1944–1945)*. Bakalářská diplomová práce, obhájena na Katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého, Olomouc 2016, s. 27. Dostupné online z: https://theses.cz/id/bc6yg7/Gottschling_finale.pdf.

⁵⁷ *Tamtéž*. Viz VAJSKEBR, Jan – ZUMR, Jan: „Veselý, dobrosrdečný, pevný charakter“. Kriminální rada Heinrich Gottschling a jeho služba u Gestapa. In: *Paměť a dějiny*, roč. 14, č. 1 (2020), s. 61–69, zde s. 65–67; ZUMR, Jan: Organizační struktura exekutivního a kontrarozvědného oddělení pražského Gestapa. In: *Moderní dějiny*, roč. 26, č. 2 (2018), s. 251–290, zde s. 275–278.

Během léta 1944 převedli do svých služeb Bohuslava Buštu.⁵⁸ K němu doplnil Gottschling prověřeného, ale na jižní Moravě již zkompromitovaného konfidenta Otakara Chalupu.⁵⁹ Tato zkušená dvojice agentů doplněná Policarem vytvořila jádro nové skupiny spolupracovníků gestapa, jejíž centrálou se stal hotel Svoboda v Horní Cerekvi. Dvakrát týdně se v tamější kuchyni scházeli gestapáci Drewa a Kirchner s Policarem, Chalupou, Buštou a dále s recepčním tábořského hotelu Grand Emanuelem Lovčím, bývalým četnickým strážmistrem Miroslavem Volfem z Humpolce a Miloslavem Lívancem z Pelhřimova.⁶⁰

Nikoliv náhodou docházelo k těmto změnám v průběhu roku 1944, kdy se také v oblasti Českomoravské vrchoviny rozvíjela činnost partyzánských skupin. S tím pravděpodobně souviselo také Gottschlingovo převelení. Bezpečnostní policie (*Sicherheitspolizei* – SiPo) dále reagovala vytvářením zvláštních oddílů, do kterých

⁵⁸ SOA v Třeboni, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, výpis z protokolu četnické stanice v Dolní Cerekvi s Bohuslavem Buštou z 26. 5. 1945, l. 7; SOA v Praze, f. MLS Kutná Hora, sign. Ls 593/46, Protokol četnické stanice Želiv s Bohuslavem Buštou z 22. 6. 1945, l. 43.

⁵⁹ Viz VAJSKEBR, J. – ZUMR, J.: „Veselý, dobrosrdečný, pevný charakter“, s. 67. Podrobně k Chalupovi viz ZIKOVÁ, Renáta: *Konfident brněnského gestapa Otakar Chalupa B-22 a jeho činnost*. Bakalářská diplomová práce, obhájená v Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno 2009. Dostupné online z: file:///C:/Users/sekretariat/Downloads/bakalarska_prace_Archive.pdf. Otakar Chalupa byl v prosinci 1946 odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Brně podle paragrafů 1, 3, 7/1, 7/3 a 11 dekrety č. 16/1945 Sb. k trestu smrti, protože byl placeným konfidentem gestapa, vyrazil mnoho ilegálních organizací a způsobil ztrátu svobody několika desítek československých občanů (NA, f. Ministerstvo spravedlnosti ČSR, přehled činnosti MLS za prosinec 1946 z 28. 3. 1947, č. 845/47 – IV/5, s. 34; MZA, f. MLS Brno, sign. Ls 1315/46, Spisy v trestní věci proti Otakaru Chalupovi).

⁶⁰ SOA v Třeboni, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, protokol vyšetřovacího oddělení ONV v Pelhřimově s Františkem Policarem z 2. 7. 1945, l. 4. Franz Drewa byl v únoru 1947 odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Táboře podle paragrafů 2, 3/1, 5/1a, 5/2a, 7 a 10 dekrety č. 16/1945 Sb. k trestu smrti, protože byl členem SA a gestapa, podporoval nacistické hnutí tím, že konal svoji službu se zvláštní horlivostí, dopustil se zločinu zabít dvou obyvatel republiky a dále těžkého ublížení na těle pěti obyvatel, vydírání na 74 obyvatelích, sám nebo s jinými zavinil ztrátu svobody většího počtu obyvatel, způsobil jim těžká poškození na těle, zavinil smrt více než dvaceti obyvatel republiky a zneužil tísně několika osob pro své obohacení (NA, f. Ministerstvo spravedlnosti ČSR, přehled činnosti MLS za únor 1947, s. 118). Miroslav Volf byl v červnu 1946 odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Kutné Hoře podle paragrafů 3/1, 3/2, 5/2a a 8/2a dekrety č. 16/1945 Sb. k doživotnímu těžkému žaláři, protože byl konfidentem gestapa, pátral po parašutistech, násilím nutil české občany k práci pro Němce, zatýkal je se zvláštní horlivostí v zájmu pracovního nasazení (*tamtéž*, přehled činnosti MLS za červen 1946 z 26. 8. 1946, č. 49 500/46 – IV/5, s. 56). Miloslav Lívanec byl v lednu 1946 před Mimořádným lidovým soudem v Táboře pro nedostatek důkazů zproštěn obvinění z trestných činů podle paragrafů 3/1 a 7/1 dekrety č. 16/1945 Sb., že propagoval a podporoval nacistické hnutí, zavinil ztrátu svobody více osob a byl konfidentem (*tamtéž*, přehled činnosti MLS za leden 1946 z 22. 2. 1946, č. 5279/46 – IV/5, s. 87).

byli v této oblasti začlenění příslušníci táboreského gestapa.⁶¹ Tomu odpovídala také následná aktivita hornocerekevické skupiny agentů provokatérů. Jednak se konaly výše popsané schůzky, na nichž jednotliví agenti dostávali úkoly k prověřování konkrétních názorů nebo chování vybraných osob (například poslechem pod okny jejich domů), jednak společně připravovali rozsáhlejší akce.⁶²

Jejich cílem bylo vyprovokovat odhalení osob podezřelých z napojení na partyzánské skupiny nebo připravujících možný ozbrojený odboj. Během léta 1944 zformovali gestapáci fiktivní odbojovou skupinu, do jejíhož čela postavil Gottschling hostinského Policara pod krycím jménem „Kapitán“. Aby mohl navázat styky se skutečnými partyzány, nechal šéf táboreského gestapa u obce Hříběcí nedaleko Horní Cerekve vybudovat lesní bunkr. Na podzim 1944 se v něm odehrálo několik schůzek, při nichž se příslušníci gestapa a jejich agenti přesvědčivě chopili odbojářských rolí.⁶³

Přes rozporuplné poválečné výpovědi jednotlivých zúčastněných lze alespoň rámcově rekonstruovat sled událostí. Prostřednictvím dalšího agenta gestapa Bohumila Nacházela se jim podařilo koncem srpna 1944 navázat spojení s Františkem Krejčím ze Želiva.⁶⁴ Při překonání jeho počáteční nedůvěry sehrál pravděpodobně svoji roli Policar, vystupující jako bývalý kapitán československé armády a vůdce místní odbojové skupiny. Krejčí se poté zmínil o možnosti zprostředkovat další kontakty na příslušníky odboje a zároveň se prezentoval jako agent britské Tajné zpravodajské služby (*Secret Intelligence Service*).⁶⁵ Právě

⁶¹ Organizační změny byly završeny v prosinci 1944 zřízením Zvláštní úřadovny Bezpečnostní policie Chrudim v čele s kriminálním komisařem Paulem Feustelem, jehož velení podléhaly jednotlivé stíhací oddíly. Příslušníci táboreské služebny gestapa veleli oddílům v Německém Brodě (vrchní kriminální tajemník Hans Weber), Ledči nad Sázavou (kriminální asistent Josef Mischinger), Humpolci (kriminální asistent Franz Drewro) a v Pelhřimově (kriminální asistent Anton Neubauer). (Viz SLÁDEK, Oldřich: *Ve znamení smrtihlava: Nacistický protipartyzánský aparát v letech 1944–1945*. Praha, Naše vojsko 1991, s. 84; MRŇKA, Jaromír: *Limity lidskosti: Politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944–1946*. Praha, Ústav pro studium totalitních režimů 2019, s. 108–110.)

⁶² *SOA v Třeboni*, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, protokol vyšetřovacího oddělení ONV v Pelhřimově, l. 4.

⁶³ *Tamtéž*, výpis z protokolu s Emanuelem Lovčím z 29. 5. 1945 a 26. 6. 1945, l. 8–13.

⁶⁴ *SOA v Praze*, f. MLS Kutná Hora, sign. 183/46, Spisy v trestní věci proti Františku Krejčímu, protokol z výslechu Františka Krejčího před Okresním soudem v Humpolci z 22. 5. 1945, l. 4a. František Krejčí byl v květnu 1946 odsouzen Mimořádným lidovým soudem v Kutné Hoře podle paragrafu 11 dekretu č. 16/1945 Sb. k deseti letům těžkého žaláře, protože udal více osob gestapa a zavinil ztrátu jejich svobody; *tamtéž*, rozsudek MLS v Kutné Hoře nad Františkem Krejčím z 6. 5. 1946, l. 137–140.

⁶⁵ *Tamtéž*, protokol z výslechu Bohumila Nacházela před Okresním soudem v Humpolci z 22. 1. 1946, l. 80.

proto převzal záhy hlavní roli ve vyjednávání Otakar Chalupa jako údajný krajský odbojový vedoucí, s Krejčím se ovšem dostal do ostrého konfliktu kvůli pochybnostem o jeho údajném napojení na Brity – a také přemrštěným finančním nárokům, když požadoval asi čtyřicet tisíc korun na podporu partyzánské činnosti.⁶⁶

Přesto gestapo využilo Krejčího, aby objasnilo od léta 1944 anonymně nahlášené podezření vůči Josefu Bílému v Černovicích u Tábora. Nejdříve s ním Krejčí v doprovodu agenta Lovčího navázal kontakt, který opět v roli partyzánského kapitána prohloubil Policar. Když se mu Bílý svěřil s přípravou ozbrojeného odboje, pokračovali ve výzvědách Chalupa s Buštou. Počátkem prosince 1944 gestapo Bílého spolu s dalšími dvěma desítkami osob zatklo. V terezínské Malé pevnosti spáchal Bílý sebevraždu a z celkem patnácti odsouzených dalších sedm v důsledku věznění zemřelo.⁶⁷

Podezřívavost vůči hornocerekevické skupině začala v Krejčím narůstat, když se v polovině října 1944 při výsledku na jihlavském gestapu dověděl o spolupráci Nacházela s táboorskými gestapáky. Poté co Krejčí Policara před Nacházelem varoval, upozornil domnělý partyzánský kapitán na možné prozrazení táboorské gestapo. Na tento popud Drewo Krejčího přímo v Horní Cerekvi zatknul. Ačkoliv se Krejčí podobně jako dříve v Jihlavě snažil vykoupit příslibem spolupráce, byl uvězněn – nejdříve v Českých Budějovicích a od ledna 1945 na pražské Pankráci a v terezínské Malé pevnosti. Z vězení přitom ve snaze o propuštění stačil táboorskému gestapu udat řadu dalších osob.⁶⁸

⁶⁶ SOA v Třeboni, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, výpis z protokolu s Emanuelem Lovčím, l. 8–13; *tamtéž*, protokol z výsledku Františka Policara na vyšetřovacím oddělení ONV v Pelhřimově z 13. 7. 1945, l. 15; *tamtéž*, Protokol o hlavním přelíčení MLS v Táboře v trestní věci proti Františku Policarovi, 29. 11. 1945, s. 5–6 a 12–13, l. 56 a 60; ZIKOVÁ, R.: *Konfident brněnského gestapa Otakar Chalupa B-22 a jeho činnost* [online], s. 32–33. Krejčí nazýval anglickou tajnou službu „intelligent serviz“ (SOA v Praze, f. MLS Kutná Hora, sign. 183/46, výpověď Františka Krejčího u okresního soudu v Humpolci z 8. 8. 1945, l. 4b). Ve svém vlastním případě Krejčí vypovídal, že požadoval padesát tisíc korun na zapojení osob k obsazení vysílačky v Liblicích (*tamtéž*, l. 4c).

⁶⁷ SOA v Třeboni, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, přípis stanice SNB v Černovicích u Tábora pro vyšetřovací komisi při ONV v Pelhřimově z 20. 9. 1945, l. 22; *tamtéž*, vyšetřovací protokol s Karlem Kirchnerem z 19. 7. 1945, l. 23; SOA v Praze, f. MLS Kutná Hora, sign. 183/46, protokol s Františkem Krejčím před Okresním soudem v Humpolci z 29. 12. 1945, l. 88; *tamtéž*, sign. 593/46, protokol s Bohuslavem Buštou před Okresním soudem v Humpolci z 29. 12. 1945, l. 165–166; HOFMANOVÁ, V.: *SS-Hauptsturmführer a kriminální rada Heinrich Gottschling (1909–1947)* [online], s. 28.

⁶⁸ SOA v Praze, f. MLS Kutná Hora, sign. 183/46, l. 4d; *tamtéž*, protokol SNB v Humpolci s Heinrichem Gottschlingem z 10. 11. 1945, l. 69; Databáze obětí: František Krejčí. In: *Institut Terezínské iniciativy* [online]. [Cit. 2024-02-15.] Dostupné z: <https://www.pamatnik-terezin.cz/vezen/mp-krejci-frantisek>.

Ještě na svobodě Krejčí krátkozrace napojil konfidenta Chalupu na humpoleckou odbojovou síť, načež ji gestapo postupně dále rozkrývalo.⁶⁹ Od prosince 1944 do dubna 1945 zatкло v okolí Humpolce, Německého (dnes Havlíčkova) Brodu a Ledče nad Sázavou až sto osmdesát osob, z nichž údajně padesát poté zemřelo.⁷⁰ Chalupa s Buštou gestapu napomohli například při prokázání odbojové činnosti četníků ve výslužbě Františka Kyncla z Červené Řečice nebo Evžena Illina z Bechyně, kteří zakládali ilegální národní výbory, a mnohých dalších osob.⁷¹ Tato zatčení zapadala do rozsáhlých pátracích operací svazku nacistických bezpečnostních jednotek, které se výrazně stupňovaly právě mezi lednem a březnem 1945.⁷²

Svoje poslední udání učinil František Policar na gestapu ještě koncem dubna 1945, a to pro předražování na krejčího Františka Chalupeckého z Horní Cerekve.⁷³ Těžko říci, jestli ze strachu před odplatou sousedů, nebo ve slepé víře, nicméně Policar setrval s příslušníky německé tajné policie až do posledních chvil války. V době propuknutí protinacistického povstání odjel s Kirchnerem do Gottschlingova bytu v Táboře a další dny strávil v bytě kriminálního inspektora Hanse Übelmanna nebo s Buštou a Lovčím v tábořském hotelu Grand.⁷⁴

Poválečný proces

Obavy z postihu, které prozrazuje Policarovo poválečné ukrývání u příbuzných, se jeví v příkrém rozporu s jeho chováním po zatčení. Při prvním výslechu bez jakéhokoliv náznaku lítosti podrobně popsal veškerou svoji činnost za okupace a nakonec prohlásil: „Přiznávám se, že jsem sympatizoval s Němci a že jsem věřil

⁶⁹ SOA v Třeboni, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, Protokol o hlavním přelíčení MLS v Táboře v trestní věci proti Františku Policarovi, 29. 11. 1945, s. 12–13, l. 60.

⁷⁰ Tamtéž, přípis velitelství stanice SNB v Želivě pro velitelství stanice SNB v Pelhřimově z 12. 10. 1945, l. 36; ZIKOVÁ, R.: *Konfident brněnského gestapa Otakar Chalupa B-22 a jeho činnost* [online], s. 33–34.

⁷¹ SOA v Praze, f. MLS Kutná Hora, sign. Ls 593/46, protokol četnické stanice v Želivě s Bohuslavem Buštou z 22. 6. 1945, l. 44–48; tamtéž, protokol z výslechu Bohuslava Bušty před Okresním soudem v Humpolci z 19. 2. 1946, l. 197–207. Za udání Františka Kyncla byl odsouzen František Krejčí (*tamtéž*, sign. 183/46, rozsudek MLS v Kutné Hoře nad Františkem Krejčím z 6. 5. 1946, l. 137–140).

⁷² Viz MRŇKA, J.: *Limity lidskosti*, s. 120–122.

⁷³ SOA v Třeboni, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, protokol vyšetřovacího oddělení ONV v Pelhřimově s Františkem Policarem z 2. 7. 1945, l. 3.

⁷⁴ Tamtéž, protokol ONV v Pelhřimově s Františkem Policarem z 24. 7. 1945, l. 16.

do konce roku 1944, že to Němci vyhraju. ⁷⁵ Zdá se, že opět spoléhal na spolupráci s úřady, když v této výpovědi rozsáhle odkrýval další udavače a agenty gestapa.

Veřejný žalobce Oldřich Špilar, pelhřimovský advokát, nicméně Policarovo přiznání použil jako základ pro rozsáhlou obžalobu, v níž mu kladl za vinu následky víceméně všech výše zmiňovaných případů. Navíc jej na základě poválečného udání z Horní Cerekve obvinil ze spoluúčasti na zavraždění Franze Paula, starosty nedaleké Nové Vsi, ⁷⁶ při němž Policar údajně napomáhal příslušníkům SS. ⁷⁷ Když však Policar čelil navrhovanému trestu smrti, najednou se rozpomněl, kolika lidem během války pomohl před uvězněním gestapem, že obec Těšenov údajně uchránil v roce 1942 před vypálením. Dokonce tvrdil, že se musel kvůli své údajné příslušnosti k ruským bolševikům a jejich tajné policii v letech 1919 až 1923 celou válku skrývat. Jeho dobročinnost a nevinu měla před soudem dokázat téměř desítka svědků. ⁷⁸

Táborský mimořádný lidový soud zahájil přelíčení v trestní věci proti Františku Policarovi v síni pelhřimovského okresního soudu 29. listopadu 1945 dopoledne. Předsedal mu soudce Václav Vondrák, s nímž jako soudci z lidu spolurozhodovali čtyři pelhřimovští občané – majitel pily Jan Fridrich, pivovarský dělník Václav Leška, dělník Jan Kouba a zedník Josef Bezděka. ⁷⁹

Čerstvě rozvedený, sedmačtyřicetiletý Policar se při svém několikahodinovém expoze snažil soud přesvědčit o své nevině. Spolupráci s gestapem líčil jako zástěrku, aby mohl podporovat české lidi, a gestapáci ho při svých návštěvách oslovovali jako kapitána jen z legrace. Žádné pravé partyzány neznal, za případy v Hříběcím

⁷⁵ *Tamtéž*, protokol vyšetřovacího oddělení ONV v Pelhřimově s Františkem Policarem z 2. 7. 1945, l. 3–4.

⁷⁶ Dnes součást obce Batelov.

⁷⁷ *SOA v Třeboni*, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, protokol Národního výboru v Horní Cerekvi s Františkem Doležalem a Karlem Ryšavým ze 17. 5. 1945, l. 21; *tamtéž*, žalobní návrh z 27. 10. 1945, l. 37–38.

⁷⁸ *Tamtéž*, podání Františka Policara adresované MLS v Táboře ze 4. 11. 1945, l. 41–43; *tamtéž*, žádost Policarova obhájce *ex officio* Miloslava Vaváčka o předvolání svědků adresovaná MLS v Táboře z 22. 11. 1945, l. 44–45. Ačkoliv Karel Kirchner vypověděl, že Policar uměl rusky, lze z toho usuzovat jen na jeho možné nasazení či zajetí na východní frontě první světové války. Příslušnost k bolševikům, a tím spíš jejich tajné policii, se jeví jako záměrná lež. (*Tamtéž*, protokol o hlavním přelíčení s Františkem Policarem z 2. 7. 1945, l. 57.) Rozhlasový dokument *Práškač* zavádějícím způsobem řadí Policara mezi ruské legionáře. Tím ovšem podle údajů dostupných v databázi legionářů zcela prokazatelně nebyl. Autorka pořadu pravděpodobně vycházela pouze z dříve uvedené Policarovy obhajoby. (Srv. *Databáze VHA: Databáze legionářů* [online]. © Vojenský ústřední archiv 2023–2024. [Cit. 2023-11-17.] Dostupné z: <https://www.vuapraha.cz/databaze-vha>.)

⁷⁹ *SOA v Třeboni*, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, Protokol o hlavním přelíčení MLS v Táboře v trestní věci proti Františku Policarovi, 29. 11. 1945, l. 54.

a v Černovicích svaloval vinu na Lovčího, Buštu a Chalupu, za zatýkání v Horní Cerekvi zase na Havla. Všechny ostatní případy měl prý na svědomí Kirchner a svá jednotlivá udání podával Policar jen kvůli porušování morálky a předpisů.⁸⁰

Při konfrontacích se svědky v dalším jednání už se ale nebyl schopen dostatečně obhájit a většinou jen trval na své výpovědi. Předsedající soudce Václav Vondrák celkově nedal obhajobě příliš šancí. Zamítl také její jediný návrh požadující opětovné předvolání Emanuela Lovčího kvůli rozporuplné výpovědi Františka Krejčího o navázání styku s partyzány v bunkru u Hříběcího. Krejčí přitom nebyl důvěryhodný svědek, protože byl předveden ze zajišťovací vazby humpoleckého soudu, jenž jej za půl roku odsoudil taktéž za udavačství.⁸¹ Policar se ovšem víceméně ve všech bodech obžaloby usvědčil již svým přiznáním při prvním výslechu. Nejvíce sporná byla tedy otázka, zda měl podíl na zavraždění starosty Nové Vsi.⁸²

Příchod Policara již 7. května 1945 večer jeho švagr nepotvrdil, ovšem žádný z předvolaných svědků nepodal dostatečně přesvědčivou výpověď.⁸³ Policar navíc uvedl, že v noci na 6. května přespal u Gottschlinga, který ovšem tehdy při cestě z Německého Brodu nocoval v Leskovicích. Tedy nedaleko Horní Cerekve, kde měl další den vyzvedávat zbraně. Gottschling se předtím v Jihlavě ještě setkal s velitelem ustupujících jednotek Bezpečnostní policie Maxem Rauschem, který 7. května 1945 nařídil potlačení povstání v Třešti, také nedaleko Horní Cerekve. Samotné Leskovice přitom přibližně v téže době vypálili příslušníci výcvikového praporu SS z Pelhřimova. Vojáky s vyšívanými runami SS se to tedy v okolí tou dobou jen hemžilo.⁸⁴

Celý proces se odehrával ve velmi napjaté atmosféře, což dokládá například článek uveřejněný koncem srpna 1945 v *Severočeské Mladé frontě*. Jak „bezpečnostní orgány zneškodňují nepřátele lidu“, popisoval jeho autor pod titulkem „Zrádcové národa musí být potrestáni“ právě na příkladu Františka Policara. Ten se podle článku jako příslušník gestapa pokoušel zakládat ilegální národní výbory, jejichž účastníky pak udával. „Tento výtečník, největší přívrženec všeho německého, ačkoliv sám neovládal řeč ‘nadlidí’, propagoval s obrovskou horlivostí mezi dělnickým lidem říšskou myšlenku, pochopitelně že bez úspěchu,“ charakterizoval pisatel Policara. Svůj článek, v němž spojil působení Policarovy

⁸⁰ *Tamtéž*, I. 54–56.

⁸¹ *Tamtéž*, s. 56–60; SOA v Praze, f. MLS Kutná Hora, sign. 183/46, rozsudek MLS v Kutné Hoře nad Františkem Krejčím z 6. 5. 1946, I. 137–140.

⁸² SOA v Třeboni, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, I. 60–62.

⁸³ *Tamtéž*, I. 16 a 56–64.

⁸⁴ Viz MRŇKA, J.: *Limity lidskosti*, s. 140; VAJSKEBR, J. – ZUMR, J.: „Veselý, dobrosrdečný, pevný charakter“, s. 68.

Nacionálně socialistické gardy s nebezpečím záškodnického boje „werwolfů“, uzavřel konstatováním: „Dnes, kdy budou postaveni před lidové soudy všichni němečtí zločinci z řad Němců, musejí být stejným způsobem i souzeni všichni zrádci, kteří se provinili proti svému národu.“⁸⁵

Závěrečnou řeč za obžalovaného Františka Policara před soudem pronesl obhájce, pelhřimovský notář Miloslav Vaváček, který navrhnul uložení doživotního trestu.⁸⁶ Soud však rozhodl jinak. Na závěr dvoudenního jednání před šestou hodinou večerní 30. listopadu 1945 vynesl po tajné poradě jednomyslný rozsudek. Františka Policara zprostil jen obvinění ze spoluviny na zavraždění Franze Paula, ačkoliv měl za prokázané, že se v Nové Vsi v té době pohyboval. Ve všech ostatních bodech obžaloby rozhodl o jeho vině a odsoudil jej k trestu smrti provazem.⁸⁷ Policar požádal o prodloužení lhůty výkonu trestu.⁸⁸ Tři hodiny poté, o deváté hodině večerní, trest na nádvoří soudní věznice v Pelhřimově neveřejně vykonal kat Josef Kutlvašr se dvěma pomocníky. Smrt nastala po deseti minutách a úřední lékař Julian Kuncek uvedl při ohledání jako příčinu srdeční slabost.⁸⁹ To naznačuje, že jihlavský kat Policarovi nezlomil vaz, nýbrž jej nechal na popravním prkně udusit. Podle zápisu v městské kronice vyvolala poprava ve městě a jeho okolí značný rozruch.⁹⁰

Hlavním důvodem nejprísnejšího potrestání Františka Policara byla jeho spolupráce s gestapem na zatýkání odbojářů na Humpolecku a Pelhřimovsku, v jejímž důsledku podle soudu přivodil ztrátu svobody a újmu na zdraví

⁸⁵ [Sv.]: Zrádcové národa musí být potrestáni. In: *Severočeská Mladá fronta* (25. 8. 1945), s. 2.

⁸⁶ *SOA v Třeboni*, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, l. 64.

⁸⁷ Soud Policara uznal vinným ze zločinů dle dekretu č. 16/1945 Sb., § 3 odst. 1 a 2 (propagace nacistického hnutí, činovnictví ve fašistických organizacích), § 7 odst. 1 (zavinění ztráty svobody) a § 11 (udavačství). Trest smrti vynesl na základě třetí sazby, tj. § 7 odst. 1. (*Tamtéž*, l. 65a a 67–70, rozsudek nad Františkem Policarem z 30. 11. 1945.) Rozsudek byl sepsán až po popravě. Na originálu je opravena formulace „trest smrti byl vykonán neveřejně“ na „trest smrti bude vykonán neveřejně“.

⁸⁸ Podle paragrafu 31/2 dekretu č. 16/1945 Sb. měl být trest smrti vykonán do dvou hodin po vyhlášení rozsudku. Na výslovnou žádost odsouzeného mohla být lhůta prodloužena o další hodinu.

⁸⁹ *Tamtéž*, protokol sepsaný o výkonu trestu smrti z 30. 11. 1945 a ohledací list Františka Policara z 30. 11. 1945, l. 66 a 71. Poněvadž žalobce navrhnul trest smrti, který musel být podle retribučního dekretu vykonán bezodkladně, byli úřední lékař a kněz zajištěni předem (*tamtéž*, přípis MLS v Táboře děkanskému úřadu v Pelhřimově z 24. 11. 1945, přípis MLS v Táboře úřednímu lékaři Julianu Kunckovi z 24. 11. 1945, odpověď vrchního zdravotního komisaře ONV v Pelhřimově pro MLS v Táboře z 26. 11. 1945 a odpověď děkanského úřadu v Pelhřimově pro MLS v Táboře z 25. 11. 1945, l. 46, 49, 51 a 52).

⁹⁰ *Kronika města Pelhřimova 1945–1961* [online], s. 1455. [Cit. 2024-02-15.] Dostupné z: https://www.mestopelhřimov.cz/html/files/kroniky/album_1945-1961/index.html.

celkem 232 lidem a způsobil smrt dalších šestapadesáti osob. Spolu s tím byla hlavní přítěžující okolností dlouhodobá „podvratná činnost proti národnímu boji o svobodu Československa“. Všechny případné polehčující okolnosti byly dle soudu zcela bezvýznamné. Do soudního rejstříku byly ve zdůvodnění trestu zapsány jako motivace fašistické smýšlení a zjištění odsouzeného.⁹¹ Je možné celkově konstatovat, že soud naplnil svůj záměr v kauze Františka Policara exemplárně potrestat zrádce vlastního národa kolaborujícího s nepřitelem.

Závěrem

Proces s Františkem Policarem byl zcela zásadní pro zúčtování s válečnou minulostí na Pelhřimovsku. Z toho důvodu mu byla přičtena i vina, kterou nesli ve větší míře příslušníci gestapa a jeho ostatní agenti, respektive nacistický a okupační systém jako celek. Šéf tábořského gestapa Heinrich Gottschling a agent Bohuslav Bušta byli souzeni kutnohorským mimořádným lidovým soudem, agent Otakar Chalupa zase brněnským. Táborští gestapáci prozatím plnili úlohu cenných svědků. Jelikož se Policar ke všemu hned přiznal, byl jako svědek nadále bezcenný. Nicméně se mohl stát ideálním symbolem české kolaborace. Jeho uvěznění, odsouzení a následná poprava přímo v Pelhřimově tedy měly regionálně velmi silný význam, což mohlo ovlivnit také rozhodování soudu.

Soudní proces s Františkem Policarem nesl většinu znaků prvních retribučních procesů, probíhajících těsně po skončení války. Přípravné řízení bylo celkově uspěchané, jak to odpovídalo snaze o urychlené potrestání známého představitel regionální kolaborace, přizívané všeobecným společenským tlakem na potrestání národních zrádců. Nedostatky přípravného řízení ještě umocnil stanný charakter soudu, vyplývající z retribučního zákonodárství. Za nejvýraznější pochybení soudu lze v tomto ohledu považovat nedůsledné důkazní řízení, související se zamítnutím návrhu obhajoby na opětovné předvolání svědků kvůli jejich rozporným výpovědím.

Z hlediska výzkumu protektorátního udavačství se nejednalo o běžný případ, protože Policar byl zejména nacistickým aktivistou a agentem gestapa. Udávání nicméně do jeho kolaborantské činnosti zapadalo. V jednotlivých případech se zaměřoval spíše na osoby, které ho nějak znevažovaly nebo podle něj zneužívaly svého postavení pro vlastní obohacení či prospěch. Proto podle své výpovědi udal místního zedníka vydávajícího se za úředníka gestapa, údajně zkorumpovaného správce pracovního úřadu nebo krejčího předražujícího zboží. Zaměstnanec

⁹¹ SOA v Třeboni, f. MLS Tábor, sign. Ls 243/45, Záznam o vyřízení rozsudku, l. 80.

pelhřimovského okresního úřadu zase údajně nerespektoval jeho postavení vládního komisaře a překračoval svoje pravomoci.⁹²

Vývoj jeho vlastní obhajoby ukazuje proměnu od prvotního přesvědčení o vlastní bezúhonnosti a nedotknutelnosti k pozdějšímu zděšení z hrozby nejvyššího trestu. Zároveň však odkrývá jeho povědomí o určité míře tolerance české společnosti vůči udávání, pokud se týkalo porušení sdílených morálních zásad společenství v utrpení. Ostatně kdyby jej soudci potrestali jen za udání, za něž sám před soudem přijal svou odpovědnost, oprátce by se bezpochyby vyhnul. Svědčí o tom samotný rozsudek, v němž mu byl trest smrti vyměřen nikoliv na základě paragrafu o udavačství, nýbrž o zavinění ztráty svobody jiných osob.

Poškozený Otto Pechar ovšem označil v poválečné žádosti o odškodnění Policara za sprostého a prolhaného udavače, který jej bezdůvodně, zlovolně a ničemně poškodil, přičemž se obohacoval na úkor lidského utrpení.⁹³ Opravdu si nelze představit, že by si Policar neuvědomoval závažné důsledky svého jednání. Přestože se v obavách před potrestáním po válce skrýval, nebyl schopen projevit jakoukoliv lítost. Jednalo se tedy o cynického oportunistu, který zneužil válečnou situaci ve svůj prospěch bez jakéhokoliv soucitu či ohledu na ostatní.

Podobně svéhlavě sledovali vlastní zájmy víceméně všichni zúčastnění. Nejzřetelnějším případem byl Policarův synovec Bohuslav Bušta, jenž se spoluprací s říšskou Bezpečnostní službou a gestapem snažil vymanit ze svízelných životních podmínek krejčovského pomocníka. Kromě moci a peněz chtěl pravděpodobně také zažít dobrodružství. Nejvíce „svéhlavosti“ ovšem projevil František Krejčí, který se vydával za agenta britské tajné služby a snažil se tak na falešných odbojářích vymámit peníze. Před jihlavským gestapem se vydával za konfidenta jeho tábořských kolegů, kterým nakonec udal kdekoho. A ještě si po válce zahrál před tábořským soudem úlohu odbojáře. Kutnohorský soud potom dokonce jeho vlastenecké pohnutky při připojení k domněle skutečnému partyzánskému hnutí a následné věznění uznal jako polehčující okolnost pro výměru trestu na nejnižší hranici.⁹⁴

Hlavní motivací Policarova jednání byla oproti tomu krátkozraká snaha rychle zlepšit vlastní společenské postavení, jak získáním většího jmění, tak zaujetím důležitější role v místní komunitě. Provázela ji představa o vlastní nadřazenosti, která zřejmě souvisela s dříve pošramocným sebevědomím. Kvůli ní také asi slepě uvěřil v jisté vítězství třetí říše. Všechny tyto okolnosti tvořily základní

⁹² *Tamtéž*, rozsudek nad Františkem Policarem z 30. 11. 1945, l. 69.

⁹³ *Tamtéž*, žádost Otto Pechara v zastoupení advokáta Antonína Svobody o odškodnění na SNB v Táboře ze 17. 9. 1945, l. 25–27.

⁹⁴ *SOA v Praze*, f. MLS Kutná Hora, sign. 183/46, rozsudek MLS v Kutné Hoře nad Františkem Krejčím z 6. 5. 1946, l. 140.

předpoklady pro jeho spolupráci s gestapem a říšskou Bezpečnostní službou, jejichž příslušníci si z něj vytvořili užitečného poskoka. Podobné životní strategie, jakou si zvolil Policar, se staly klíčovou součástí prosazování nacistické okupační moci. Těžko určit, která motivace byla v podobných případech tou hlavní. Národní zášť a podpora nacismu ovšem zřejmě byla pouze jednou z nich. V protektorátní společnosti ovšem nakonec byly srovnatelně výjimečnou volbou jako hrdinný odboj.

Poválečná katarze české společnosti se přirozeně neobešla bez adorace odbojářů a potrestání kolaborantů. Obnovená státní moc učinila z postihu udavačů v českých zemích součást národní očisty. Plnil podobnou úlohu jako stíhání funkcionářů a členů nacistických organizací v případech tuzemských Němců, jejichž většinu nakonec zasáhla kolektivní odplata v podobě nuceného vysídlení. Zbavit se takovým způsobem kolaborujících Čechů nebylo možné, a proto chirurgický řez mezi kolaboranty a věrnými občany prováděla retribuční justice. Vláda tím zároveň definitivně zbavovala okupační zřízení jakékoliv legitimacy a obnovovala vlastní suverénní moc.

Výzkum, z nějž vzešla tato studie, byl součástí řešení projektu „Udavačství jako sociální praxe“ v Ústavu pro studium totalitních režimů.

Abstract

The phenomenon of denunciation in the Protectorate of Bohemia and Moravia represented the core of the post-war “national cleansing” process, yet it is still insufficiently researched and also highly controversial. It was a product of both the Nazi occupation and of Czechoslovak retributive justice. The denunciations took many forms and had many individual motives, and their assessment by the extraordinary people’s courts reflected a keen desire to separate collaborators from resistance fighters and loyal citizens. Thousands of people faced similar charges in the courts at the time, and hundreds were sentenced to long prison terms or to death by hanging. On the basis of the writings of the extraordinary people’s courts in the broader context of the social conduct within the conditions of the dictatorship and the post-war efforts to restore justice, the author reconstructs the case of the innkeeper František Policar (1898–1945), which served as an instance of exemplary retribution to all collaborators in the Pelhřimov region. Policar ran an inn in the small town of Dolní Cerekev in the Bohemian-Moravian Highlands, which he used to create a network of Nazi collaborators during the occupation, and, as an agent of both the Gestapo and the Security Service (Sicherheitsdienst, SD), engaged in conspiratorial actions against the resistance. This activity, along with his denunciations of fellow citizens, resulted in the death and imprisonment of a number of people

and eventually earned Policar the death penalty in the autumn of 1945. According to the author, Policar's main motivation for his actions was a short-sighted desire to quickly improve his own social status, both by acquiring a greater fortune and by taking a more important role in the local community, accompanied by the idea of his own superiority, which also made him blindly believe in the certain victory of the Third Reich. Such life strategies became a key part of the assertion of the Nazi occupation power, but in Protectorate society they were as exceptional a choice as heroic resistance. This case study attempts to capture the fine line of denunciation as a purposeful social action, insofar as the surviving archival material allows.

Keywords / Klíčová slova:

Czechoslovakia; Protectorate of Bohemia and Moravia; Nazi occupation; collaboration; denunciation; retributive justice; extraordinary people's courts; František Policar

Československo; Protektorát Čechy a Morava; německá okupace; kolaborace; udavačství; retribuční justice; mimořádné lidové soudy; František Policar

DOI 10.51134/sod.2024.005